

KARDYNAŁ AUGUST
HLOND
PRYMAS POLSKI
NA NOWO
ODCZYTANY

W 135. ROCZNICĘ URODZIN
ORAZ 90. ROCZNICĘ OBJĘCIA STOLICY
PRYMASOWSKIEJ W GNIEŹNIE

REDAKCJA
WACŁAW KRÓLIKOWSKI SJ
GABRIELA PAPROTNA

AKADEMIA IGNATIANUM W KRAKOWIE
KRAKÓW 2017

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017

Recenzent

Prof. dr hab. Henryk Skorowski

Redakcja

Magdalena Jankosz

Projekt okładki i stron tytułowych

Artur Falkowski

Zdjęcie na okładce: August Hlond – arcybiskup metropolita gnieźnieński,
kardynał, Prymas Polski. Fotografia portretowa.
Narodowe Archiwum Cyfrowe, <https://audiovis.nac.gov.pl/>

ISBN 978-83-7614-339-2

Akademia Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620

wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja: Wydawnictwo WAM
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Spis treści

- ABP WIKTOR SKWORC
7 Przedmowa
- WACŁAW KRÓLIKOWSKI SJ
GABRIELA PAPROTNA
9 Kardynał August Hlond prymas Polski – wielka postać Kościoła i narodu polskiego

Część 1

Działalność kardynała Augusta Hlonda –
aspekty religijne

- STANISŁAW ZIMNIAK SDB
31 Ksiądz August Hlond – pionier rozwoju dzieła salezjańskiego w Europie Środkowej (1905-1922). Przyczynek biograficzny
- JACEK BRAKOWSKI SDB
71 Wizyta kardynała Augusta Hlonda i kardynała Bernarda Griffina w Bydgoszczy (14-15 czerwca 1947 roku)
- JERZY PIETRZAK
101 Kardynał August Hlond o odnowie papieżstwa
- TADEUSZ FILAR
123 Książe Aleksander Lubomirski, kardynał August Hlond i Święta Faustyna Kowalska w perspektywie „ekonomii daru”
- CZESŁAW RYSZKA
141 Maryjne prorocтва, czyli przeszłość i przyszłość Polski oraz świata w nauczaniu prymasa Augusta Hlonda

*Część 2*Działalność kardynała Augusta Hlonda –
aspekty społeczne

- BERNARD KOŁODZIEJ SChr
165 Etos władzy sprawowanej w państwie
według kardynała Augusta Hlonda
- JAN PIETRZYKOWSKI SDB
187 Relacje na obczyźnie księdza Artura Słomki SDB
z prymasem Polski kardynałem Augustem Hlondem
w latach 1939-1945
- MARCIN M. STEFANIK SChr
209 Integralna wizja życia małżeńskiego i rodzinnego
w myśli kardynała Augusta Hlonda SDB
- JAROSŁAW WĄSOWICZ SDB
227 Kardynał August Hlond SDB jako wychowawca młodego
pokolenia Polaków. Zarys problematyki
- BOGUSŁAW KOZIOŁ SChr
243 Niektóre zagrożenia w wychowaniu dzieci i młodzieży
dostrzeżone przez kardynała Augusta Hlonda
- MIROSŁAW WÓJCIK
263 Znaczenie nauczania społecznego księdza kardynała
Augusta Hlonda dla kształtowania sylwetek zawodowych
współczesnych pedagogów
- ALEKSANDER LIPSKI
277 Polityka a moralność w kontekście idei społeczeństwa
obywatelskiego

WIKTOR SKWORC
ARCYBISKUP METROPOLITA
KATOWICKI

Drodzy Czytelnicy!

Kardynał August Hlond, prymas Polski, wybitny syn Ziemi Śląskiej, jest obecnie kandydatem na ołtarze. Jego posługa kapłana i męża stanu była dla Kościoła i ojczyzny wielkim błogosławieństwem. 135. rocznica urodzin kard. Augusta Hlonda i 90. rocznica objęcia Stolicy Prymasowskiej w Gnieźnie to sposobność, by podziękować Bogu za dar jego osoby i dzieła, którego dokonał. To również okazja, by na nowo odczytać jego nauczanie.

Bogata działalność kardynała Augusta Hlonda, zarówno w kraju, jak i za granicą, nacechowana była duszpasterską troską o człowieka i o rozwój królestwa Bożego. Ten wybitny syn Kościoła siłę do podejmowania niełatwych zadań czerpał z modlitwy oraz wierności Chrystusowi i Jego Matce.

Trzeba nam dziś naśladować prymasa Hlonda w postawie zawierzenia Bogu, ale i aktywności społecznej. Trzeba odważnie opowiadać się po stronie dobra, tak jak to czynił kard. Hlond. Zachęcam też do modlitwy o to, by toczący się proces beatyfikacyjny zaowocował włączeniem do grona błogosławionych tego wybitnego Polaka.

Ufam, że dzieło kardynała Augusta Hlonda wciąż jest źródłem inspiracji dla duchownych i dla świeckich, że na nowo wydobywa te wartości, na których buduje się ład moralny człowieka, społeczeństwa i narodu.

Życzę, by lektura niniejszej publikacji przyniosła wszystkim czytelnikom obfite dobro.

Szczęść Boże!

† Wiktor Skworc
ARCYBISKUP METROPOLITA
KATOWICKI

Katowice, 09.06.2017 r.

Wacław Królikowski SJ

Gabriela Paprotna

Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydział Zamiejscowy
Nauk Humanistycznych i Społecznych w Mysłowicach

Kardynał August Hlond prymas Polski – wielka postać Kościoła i narodu polskiego

W 2016 roku przypadały dwie rocznice związane ze służbą Bożym kard. Augustem Hlondem: 135. rocznica urodzin oraz 90. rocznica objęcia Stolicy Prymasowskiej w Gnieźnie.

Przyszły kapłan, kardynał i prymas Polski urodził się 5 lipca 1881 roku w skromnym, śląskim domu, który wyposażył go jednak w bogactwo wiary i cnót moralnych. W domu rodzinnym, w parafii i we wspólnocie salezjańskiej dojrzewało powołanie kard. Augusta Hlonda, które wytyczyło jego życiową i kapłańską drogę¹. Piastował na niej liczne godności, aż po tę najwyższą – prymasa Polski, którą objął w 1926 roku².

Te dwie rocznice to dobra okazja, by wrócić do spuścizny prymasa ze Śląska, zwłaszcza że jego bogata działalność zawsze miała na celu dobro Kościoła i ojczyzny³. Zadania administracyjne, związa-

¹ Por. J. Konieczny, *Pochodzenie oraz dzieciństwo Sługi Bożego kard. Augusta Hlonda*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2000, nr 33, s. 356-365.

² Zob. B. Kant, *Sztygar Bożej kopalni. Obrazki z życia Sługi Bożego ks. kardynała prymasa Augusta Hlonda salezjanina. W 120 rocznicę urodzin*, Warszawa 2001; J. Mandziuk, *Hlond August Józef (1881-1948), salezjanin, biskup katowicki, arcybiskup gnieźnieński-poznański, arcybiskup gnieźnieński-warszawski, prymas Polski*, w: *Śląski słownik biograficzny. Seria nowa*, red. M. Fazan, F. Serafin, Katowice 1999, t. 1, s. 128-131; W. Necel, *Kalendarium życia Sługi Bożego Kardynała Augusta Hlonda, Prymasa Polski*, w: *Kardynał August Hlond Prymas Polski. Współcześni wspominają Sługę Bożego kard. Augusta Hlonda*, red. W. Necel, Poznań 1993, s. 9-15.

³ Zob. A. Hlond, *W służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień 1922-1948*, oprac. S. Kosiński, Warszawa 1988; K. Orzechowski, *Naród, Polska i Kościół*

ne z organizacją struktur kościelnych, łączył z troską duszpasterską⁴. Poszukiwał rozwiązań problemów wiernych zarówno w kraju, jak i za granicą⁵. Rozwijał duszpasterstwo Polaków na emigracji⁶. Wychowawczą opieką otaczał zwłaszcza młodzież⁷ i rodzinę⁸. Przeciwstawiał się negatywnym skutkom dwóch totalitaryzmów, które stały się doświadczeniem jego życia. Dbał o rozwój różnych form życia duchowego⁹. Przyczynił się do rozwoju prasy religijnej¹⁰. Opracował wiele tekstów, w tym listów duszpasterskich, w których odnosił się do aktualnych problemów życia religijnego i społecznego¹¹.

w nauczaniu Augusta Hlonda w latach II wojny światowej, „Chrześcijanin a Współczesność” 1988, nr 3, s. 23-30.

⁴ Zob. J. Bieniek, *Administrator polskiego Śląska*, w: *Kardynał August Hlond Prymas Polski*, red. W. Necel, Poznań 1993, s. 56-62.

⁵ Zob. S. Zimniak, *Prymas Polski Kardynał August Hlond na forum międzynarodowym*, Roma-Warszawa 2014.

⁶ Zob. J. Bakalarz, *Kardynał August Hlond jako duchowy opiekun polskiej emigracji*, „*Studia Gnesnensia*” 1982, nr 7, s. 37-68; B. Kołodziej, *Przyczyny założenia przez kard. Augusta Hlonda, Prymasa Polski specjalnego zgromadzenia zakonnego dla emigracji – Towarzystwa Chrystusowego*, „*Studia Gnesnensia*” 2004, nr 18, s. 49-62; B. Kołodziej, *Postawa ks. kardynała Augusta Hlonda wobec rodaków żyjących poza granicami Polski*, w: *Ks. kardynał August Hlond – społeczny wymiar nauczania*, red. G. Polok, Katowice 2006, s. 37-48; B. Kołodziej, *Kardynał August Hlond – twórca centrum opieki nad emigrantami*, w: *Kardynał August Hlond 1881-1948. Pasterz – Nauczyciel – Świadek*, red. M. Grygiel, Poznań 2010, s. 173-188; Z. Zieliński, *Rola Kardynała Hlonda w organizowaniu duszpasterstwa emigracyjnego*, w: *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1981, s. 99-103.

⁷ Zob. J. Niewęglowski, *Służcie Bogu i Ojczyźnie: kardynał August Hlond do młodzieży*, „*Seminare*” 2010, nr 27, s. 137-149.

⁸ Zob. A. Hlond, *Z Chrystusem w życie. Okruchy myślowe 1922-1948*, oprac. S. Kosiński, Łódź 1981, s. 91-98, 104-108; J. Ozdowski, *Rodzina w pismach kardynała Augusta Hlonda*, „*Chrześcijanin w Świecie*” 1979, nr 11, s. 42-50.

⁹ Zob. tamże, s. 73-90, 109-111; *Kapłaństwo w postudze i nauczaniu kard. Augusta Hlonda 1881-1948*, red. J. Kubicki, Poznań 2011; E. Sakowicz, *Kardynał August Hlond jako promotor laikatu*, „*Seminare*” 2002, nr 18, s. 593-602.

¹⁰ Zob. *75 lat „Gościa Niedzielnego”: 1923-1998*, red. J.W. Brzoza, Katowice 1998.

¹¹ Zob. A. Hlond, *Listy pasterskie*, Poznań 1936; A. Hlond, *Polska w wizji wigilijnej. Myśli bożonarodzeniowe*, oprac. J. Krzystek, Warszawa 1990; *Z notatnika Kardynała Augusta Hlonda*, red. W. Necel, Poznań 1995; *Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924-1948*, red. J. Myszor, J. Konieczny, Katowice 2003.

W tym kontekście należy uznać, że kard. August Hlond był rzeczywistym przywódcą duchowym narodu i wielkim patriotą¹². Głęboka duchowość prymasa Augusta Hlonda, chrystocentryczna¹³, ale oparta też w dużej mierze na pobożności maryjnej¹⁴, dawała mu siłę do wypełniania rozlicznych obowiązków i znoszenia trudnych sytuacji, w jakich nieraz przyszło mu się znaleźć. Jego zawołanie „Daj mi duszę, resztę zabierz” było źródłem i zarazem odzwierciedleniem postawy, w której odwołanie do wiary i Kościoła stało się podstawą podejmowanych decyzji i działań. Jego „życie w drodze” zaowocowało wielkim dobrem dla Kościoła i Polski, z którego czerpało wiele pokoleń Polaków¹⁵.

Życie prymasa Polski – kardynała Augusta Hlonda – i jego działalność były i są też przedmiotem analiz prowadzonych przez różnych naukowców¹⁶. Przykładem jednego z najnowszych badań

¹² Zob. B. Kołodziej, *Kardynał August Hlond – wychowawcą Narodu*, w: *Dzieło Prymasa ze Śląska. Troska i nauczanie*, red. B. Kołodziej, M. Wójcik, B. Kołodziej, Mysłowice–Kraków 2016, s. 197–205.

¹³ Zob. S. Kosiński, *Kult Eucharystii i Serca Jezusowego w życiu kardynała Augusta Hlonda*, „Głos Seminarium Zagranicznego” 1989, nr 2, s. 3–6; Konferencja Episkopatu Polski, List pasterski: *O osobistym poświęceniu się Najświętszemu Sercu Pana Jezusa*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1947, nr 12, s. 225–230; W. Królikowski, *Chrystocentryzm św. Ignacego Loyoli, na tle chrystocentryzmu Sługi Bożego kardynała Augusta Hlonda*, w: *Dzieło Prymasa ze Śląska. Troska i nauczanie*, dz. cyt., s. 279–311; *Kult Najświętszego Serca Pana Jezusa w życiu i nauczaniu kard. Augusta Hlonda, Prymasa Polski*, http://www.patrimonium.chrystusowcy.pl/varia/Kult_NSPJ_w_%C5%BCyciu_i_nauczaniu_kard_A_Hlonda.pdf.

¹⁴ Zob. S. Wyszyński, Żywa wiara w potęgę Maryi była dla niego zobowiązaniem (fragmenty wypowiedzi), w: *Współcześni wspominają Sługę Bożego kard. Augusta Hlonda*, oprac. W. Necel, Poznań 1993, s. 16–31; S. Wyszyński, „Zwycięstwo, gdy przyjdzie, będzie to zwycięstwo Matki Najświętszej”: ks. kard. Stefan Wyszyński o Prymasie Hlondzie, „Źródło” 2010, nr 33, s. 30–31; S. Kosiński, *Maryjno-społeczna myśl kardynała Augusta Hlonda*, „Studia Claromontana” 1989, nr 10, s. 76–183; M. Włosek, *Maryjny wymiar duszpasterskiej postęgi kardynała Augusta Hlonda*, Kraków 2004; J. Michalski, *Na drogach Kościoła z Maryją. Inspiracje maryjne kardynała Augusta Hlonda*, w: *W 140 rocznicę utworzenia Dekanatu Mysłowickiego (1868–2008). Problematyka społeczno-oświatowa – przeszłość i przyszłość*, red. A. Lipski, Mysłowice 2008, s. 166–173.

¹⁵ Zob. A. Hlond, *Daj mi dusze. Wybór pism i przemówień 1897–1948*, oprac. S. Kosiński, Łódź 1979.

¹⁶ Zob. *Sługa Boży Prymas Polski ks. Kardynał August Hlond*, red. T.J. Regiewicz, Bielsko-Biała 2001; S. Zimniak, *Dusza wybrana. Salezjański rodowód Kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski*, Warszawa–Rzym 2003; Cz. Ryszka, *Prymas ze Śląska: Sługa Boży Kardynał August Hlond (1881–1948)*, Katowice 2013.

naukowych na temat nauczania pasterskiego i społecznego ks. kardynała Augusta Hlonda, prymasa Polski, jest książka opublikowana w 2016 roku pod redakcją ks. Bernarda Kołodzieja TChr, Mirosława Wójcika i Barbary Kołodziej, nosząca tytuł: *Dzieło Prymasa ze Śląska. Troska i nauczanie*¹⁷. Życie i działalność prymasa kardynała Augusta Hlonda wciąż jednak inspirują do poszukiwania i analizowania nowych, nieznanych wątków, do odkrywania znaczenia jego nauczania i misji, jaką pełnił w Kościele i społeczeństwie¹⁸. Znalazło to wyraz w opracowaniach Autorów niniejszego tomu, który jest owocem pracy podjętej z okazji jego 135. rocznicy urodzin i 90. rocznicy objęcia stolicy prymasowskiej w Gnieźnie.

Publikacja składa się z dwóch części. W artykułach zamieszczonych w pierwszej części tomu Czytelnik znajdzie odwołanie głównie do religijnych aspektów działalności kardynała Augusta Hlonda, jego roli w zgromadzeniu salezjanów, Kościele i społeczeństwie¹⁹. Drugą część książki stanowią natomiast artykuły, w których Autorzy analizują aspekty społeczne działalności prymasa Polski z Mysłowic²⁰.

W pierwszej części ks. Stanisław Zimniak SDB przedstawia kard. Augusta Hlonda jako pioniera rozwoju dzieła salezjańskiego w Europie Środkowej w latach 1905-1922. Księdzu

¹⁷ *Dzieło Prymasa ze Śląska. Troska i nauczanie*, dz. cyt.

¹⁸ Zob. A. Hlond, *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień z przedmową prof. dr. Oskara Haleckiego*, Warszawa 1999²; Cz. Ryszka, *Odnowić dziedzictwo Prymasa Augusta Hlonda*, Szydłówek 2015.

¹⁹ Zob. Cz. Strzeszewski, *Kardynał Hlond jako twórca odnowy katolicko-społecznej w Polsce dwudziestolecia międzywojennego*, „Chrześcijanin w Świecie” 1980, nr 12, s. 180-188. Jedną z aktualnych analiz tego tematu możemy znaleźć w pracy zbiorowej pod redakcją ks. Marka Grygiela SChr: *Kardynał August Hlond 1881-1948. Pasterz – Nauczyciel – Świadek*, dz. cyt.

²⁰ Por. E. Jarra, *Nauka społeczna kardynała Augusta Hlonda – prymasa Polski*, Londyn 1958; J. Majka, *Nauczanie społeczne kardynała Augusta Hlonda*, „Chrześcijanin w Świecie” 1979, nr 11, s. 8-18; J. Lis, *August Hlond 1881-1948. Prymas Polski – kardynał – działacz społeczny – pisarz*, Katowice 1987; H. Skorowski, *Mysł społeczna kardynała Augusta Hlonda. Wybrane zagadnienia*, „Seminare” 2000, nr 16, s. 501-518; *Ksiądz kardynał August Hlond. Działalność duszpasterska i społeczna. W 75-lecie powstania diecezji katowickiej. Materiały posesyjne*, red. J. Śliwiok, Katowice 2000; *Ks. kardynał August Hlond – społeczny wymiar nauczania*, red. G. Polok, Katowice 2006; T. Serwatka, *Koncepcje społeczno-polityczne Prymasa Polski Augusta Hlonda (1926-1948)*, Poznań 2006; J.M. Roth, *Społeczno-polityczna działalność prymasa Polski Augusta Hlonda w latach 1939-1945*, Toruń 2009.

Augustowi Hlondowi powierzono w tym czasie wiele zadań. Został kapelanem Schroniska im. księcia Aleksandra Lubomirskiego, które gromadziło młodzież przyuczającą się do zawodu. Rozpoczął wówczas apostolat salezjański. Był odpowiedzialny za redakcję salezjańskiego miesięcznika „Wiadomości Salezjańskie”. Nauczał religii. W 1907 roku stanął przed zadaniem utworzenia pierwszej placówki salezjańskiej w Przemyślu, gdzie posługa salezjanów obejmowała – oprócz pracy duszpasterskiej – pomoc nauczycielską, inscenizację sztuk teatralnych, zajęcia muzyczne, a nawet zabawy i wycieczki. Następnie ks. August Hlond został dyrektorem Salezjańskiego Instytutu Wychowawczego w Wiedniu, gdzie zakładał i organizował od podstaw pierwszą placówkę salezjańską na obszarze niemieckojęzycznym, w stolicy imperium austro-węgierskiego. Jak zauważa Autor, „dziesięć lat pracy w tej placówce wywarło piętno zarówno na postawie ks. Augusta Hlonda jako wychowawcy, jak i na rozwoju apostolatu św. Jana Bosco w Austrii”. Otwarto szereg placówek: Dom Dziecka Salezjanum, Dom Młodzieży Księdza Bosco, Stowarzyszenie „Związek Młodych im. Jana Bosco” oraz Wiedeński Związek Ratowania Młodzieży im. Księdza Bosco. Placówki te prowadziły różnorodną działalność: nauczanie, dożywianie dzieci, współpracę ze świeckimi, włączanie kobiet do pracy (w sekcji pw. „Naszej Kochanej Maryi Wspomożenia Wiernych”, która prowadziła odczyty i rekolekcje).

Za działalność społeczną ks. August Hlond był trzykrotnie nagradzany przez władze cywilne. Mimo trudnej sytuacji ekonomicznej i politycznej jako przełożony wspólnoty zakonnej przyczynił się znacząco do rozwoju dzieła salezjańskiego. Jego działalność z czasem objęła też Niemcy i Holandię. W konkluzji swego opracowania Stanisław Zimniak zauważa, że człowieczeństwo, własny przykład i zrozumienie czasów – to przymioty, dzięki którym ks. August Hlond prowadził młodzież do wiary w Boga i służby człowiekowi w Kościele.

W kolejnym opracowaniu ks. Jacek Brakowski SDB opisuje jedno z mniej znanych wydarzeń w powojennej historii Kościoła katolickiego w Polsce, jakim była wizyta prymasa Anglii – ks. kard. Bernarda Griffina. Przybył on do Bydgoszczy na zaproszenie prymasa Polski – kard. Augusta Hlonda.

Autor opisuje to wyjątkowe spotkanie w odniesieniu do sytuacji Kościoła Rzymskokatolickiego w powojennej Polsce, w której dokony-

wało się wiele przemian, zwłaszcza politycznych, związanych między innymi z wprowadzeniem nowego ustroju państwa. Polska pozostawała pod wpływem obcego mocarstwa, komuniści przejmowali władzę, terytorium kraju zmniejszyło się o około 20%. Od 1944 roku trwały przesiedlenia ludności, w związku z czym Kościół stanął przed zadaniem sprostania nowym potrzebom duszpasterskim wśród przesiedlanych. Tymczasem część administracji kościelnej na terenach nowego państwa polskiego pozostawała pod zarządem niemieckiej administracji kościelnej. W tych trudnych warunkach kard. August Hlond budował podwaliny nowej administracji kościelnej na terenach Ziemi Zachodnich i Północnych, tworząc pięć administratur apostolskich. Na trudność sytuacji złożyło się też zerwanie przez władze komunistyczne umowy konkordatowej. Mimo to życie religijne w Polsce stabilizowało się w dużej mierze dzięki decyzjom kard. Augusta Hlonda.

Okazją do zaprezentowania Kościoła polskiego stała się właśnie wizyta kard. Griffina. Spotkanie dwóch prymasów odbyło się w Bydgoszczy, ale dla dostojnego Gościa zaplanowano jeszcze odwiedziny kilkunastu polskich miast. Bydgoszcz, jako miejsce spotkania, była wyjątkowa ze względu na dramatyczne doświadczenia ludności w czasie wojny.

Miejszem tego historycznego wydarzenia 14 i 15 czerwca 1947 roku była parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa. Bydgoszcz powitała angielskiego purpurata uroczyście, mimo że władze państwowe nie były zaangażowane w przygotowania do tej wizyty. Po powitaniu odbyło się nabożeństwo z nieszporama, a po nim spotkanie z kapłanami bydgoskiego dekanatu. W drugim dniu wizyty, na który przypadał odpust parafialny, po sprawowanych mszach świętych młodzież wręczyła kard. Griffinowi pamiątkowe ryngrafy. Obaj prymasowie przemówili do zebranych, po czym uczestniczyli w głównym nabożeństwie odpustowym. Obecność obu dostojników wywołała wśród wiernych entuzjazm.

Jak zaznacza Autor, wizyta była pełna aplauzu, ale i religijnej głębi. Wywarła na kard. Griffinie ogromne wrażenie, o czym możemy się przekonać z przytoczonych w tekście fragmentów jego przemówienia.

Interesujący materiał, odkrywający mało znaną kartę z życia kard. Augusta Hlonda, kończą charakterystyki sylwetek wybranych przedstawicieli bydgoskiego duchowieństwa, którzy byli obecni podczas wizyty dwóch prymasów: kard. Griffina i kard. Hlonda.

Kardynał August Hlond zajmował stanowisko w różnorodnych sprawach dotyczących Kościoła katolickiego. Jedną z takich kwestii była odnowa papieżstwa, o czym pisze Jerzy Pietrzak. Autor przedstawia swoje opracowania na podstawie interesującego źródła, jakim były zapiski kard. Augusta Hlonda, wynikające z jego doświadczeń życiowych i przemyśleń dotyczących pontyfikatu Piusa XI i Piusa XII. Kardynał August Hlond formułował swoje uwagi, odnosząc się do takich spraw, jak: sposób sprawowania urzędu papieskiego, stosunek papieża do biskupów i do kolegium kardynalskiego, funkcjonowanie kurii rzymskiej, relacje papieżstwa z polityką, dyplomacja oraz ceremoniał, a także ubiór papieża i współpracowników. Z wszystkich przytoczonych refleksji przebija troska i pragnienie prymasa Hlonda, by urząd papieski sprawowany był mądrze i roztropnie, pokornie i z prostotą, by był wyraźnym drogowskazem w walce dobra ze złem, niewykłanym w politykę, ale utrzymującym stosunki dyplomatyczne z państwami dla dobra Kościoła. Papieżstwo powinno się, zdaniem kard. Augusta Hlonda, bardziej otworzyć na kościelną współczesność oraz na Kościół na Wschodzie. Pozycję biskupów należy wzmocnić, rozszerzyć ich kompetencje, a relacje między papieżem i biskupami uczynić mniej formalnymi. Kardynałowie i biskupi powinni wspierać papieża radą. Papież jest sługą sług Bożych, a Watykan powinien powrócić do prostoty, pokory i ubóstwa.

Dziś – z perspektywy czasu – zauważamy, że szereg postulatów kard. Augusta Hlonda zostało zrealizowanych. I choć, jak zaznacza Autor opracowania, brak dowodów na to, żeby to one były bezpośrednią inspiracją tych zmian, to z całą pewnością świadczą o przenikliwości myślenia, o intuicji i zakorzenieniu w wierze Kościoła, a także o odwadze kardynała. Na uwagę zasługuje fakt, że pomimo formułowania różnych krytycznych uwag kard. August Hlond był przekonany o wielkiej roli papieżstwa i Kościoła w świecie.

Kolejne opracowanie, którego autorem jest Tadeusz Filar, stanowi zestawienie trzech postaci: księcia Aleksandra Lubomirskiego, kardynała Augusta Hlonda oraz Świętej Faustyny Kowalskiej w perspektywie ekonomii daru. Książę Aleksander Lubomirski był fundatorem Schroniska fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego dla chłopców oraz Domu dla zaniedbanych dziewcząt fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego na Józefowie w Łagiewnikach, który prowadziły siostry ze Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia. W schronisku zaś w latach 1905-1907 funkcję kapelana pełnił

młody August Hlond. Był wychowawcą młodzieży określanej mianem trudnej. Pracując z ogromnym zaangażowaniem, starał się wychować prawych i odpowiedzialnych ludzi, kierujących się wolą Bożą i poczuciem obowiązku.

Dwie postacie – książe Aleksander Lubomirski i kard. August Hlond – zostały w niezwykle sposób powiązane z postacią św. Faustyny Kowalskiej, która przybyła do klasztoru w Łagiewnikach w 1926 roku i mieszkała w Krakowie ponad 5 lat.

We wrześniu 1946 roku Konferencja Episkopatu Polski, kierowana przez prymasa Augusta Hlonda, rozpoczęła starania o uznanie Święta Miłosierdzia Bożego w pierwszą niedzielę po Wielkanocy.

Autor tekstu twierdzi, że z ekonomii daru płyną postawy konkretnych ludzi, którzy swoim dorobkiem, osobowością i doświadczeniem mogą wesprzeć innych. Taka postawa powinna być inspirująca dla aktywności gospodarczej ludzi tworzących kapitał oparty na własności prywatnej. Ekonomia i pieniądz bowiem to nie cele same w sobie, a narzędzia tworzenia dobra społecznego. Przykład takiego właśnie myślenia i działania stanowią bohaterowie artykułu.

Jeszcze inne aspekty życia i działalności kard. Augusta Hlonda opisuje senator RP *Czesław Ryszka*, który analizuje maryjne proroctwa i widzianą w ich kontekście przez prymasa przyszłość Polski oraz świata²¹. Autor zwraca uwagę na profetyczne interpretowanie wydarzeń przez kard. Augusta Hlonda, który postrzegał świat jako arenę walki dobra ze złem, oraz na źródło proroczych prognoz dotyczących przyszłości, jakim była głęboka pobożność maryjna, wyniesiona z domu i zachowana przez całe życie.

W swoich listach kard. August Hlond odnosił się do zagrożeń dla Kościoła, do prądów ateistycznych w Europie, upatrując jednocześnie ratunek w Maryi. Autor artykułu analizuje szereg wypowiedzi kardynała, w których daje on wyraz swemu przekonaniu o donio-

²¹ Por. S. Kosiński, *Maryjno-społeczna myśl kardynała Augusta Hlonda*, „Studia Claramontana” 1989, nr 10, s. 76-183; W. Zyciński, *Maryjny wymiar duszpasterskiej posługi sługi Bożego kardynała Augusta Hlonda*, „Seminare” 2006, nr 23, s. 97-107; S. Zimniak, *Zwycięstwo Maryi: proroctwo kardynała Augusta Hlonda w posłudze apostołskiej Prymasa Tysiąclecia Stefana kardynała Wyszyńskiego i papieża Jana Pawła II Wielkiego*, Warszawa 2007; K. Pek, *Problem zależności obrazu Maryi od obrazu Boga: wprowadzenie do studium nad nauczaniem Prymasa Augusta Hlonda*, „Teologia w Polsce” 2010, nr 2, s. 317-334; S. Wyszyński, „Zwycięstwo, gdy przyjdzie, będzie to zwycięstwo Matki Najświętszej”: ks. kard. Stefan Wyszyński o Prymasie Hlondzie, „Źródło” 2010, nr 33, s. 30-31.

słej roli Maryi w kształtowaniu się losu Polski. Charakterystyczne było to, że wszystkie ważniejsze akty kościelne prymas Hlond oznaczał datą maryjnej uroczystości. Sam koronował wizerunki Matki Najświętszej bądź uczestniczył w takich uroczystościach, jak też w wielu innych o charakterze maryjnym, zarówno w kraju, jak i za granicą. Szczególną czcią otaczał kardynał Matkę Boską Jasnogórską, której kult integrował całą Polskę. Na Jasnej Górze odbyła się konsekracja ks. Stefana Wyszyńskiego na biskupa Lublina 12 maja 1946 roku oraz zawierzenie narodu polskiego Niepokalanemu Sercu Maryi 8 września 1946 roku. „Zwycięstwo jeśli przyjdzie, będzie zwycięstwem Maryi” – to słowa sługi Bożego kard. Hlonda, który został upamiętniony na witrażu przy wejściu do kaplicy Cudownego Obrazu na Jasnej Górze wraz z dwoma innymi wielkimi Polakami – św. Janem Pawłem II i sługą Bożym kard. Stefanem Wyszyńskim.

Czesław Ryszka podaje też przykłady wypowiedzi Prymasa Tyśiąclecia – kard. Stefana Wyszyńskiego, które wyraźnie wskazują na to, że ich źródłem była myśl i prorocza wizja kard. Hlonda o zwycięstwie Maryi. 22 października 1978 roku, na placu św. Piotra, kard. Wyszyński przywołał te słowa, stwierdzając, że testament kard. Augusta Hlonda właśnie się wypełnia.

Do słów o zwycięstwie Maryi odwoływał się także św. Jan Paweł II, między innymi na Jasnej Górze w 1983 roku.

Warto dodać na koniec, że w swoich prociwach, jak przytacza Autor, kard. Hlond widział dla Polski rolę „Przewodniczki Narodów” na drodze starań o zachowanie wiary i życia opartego na zasadach Chrystusowych.

Poczesne miejsce w działalności kard. Augusta Hlonda zajmowała problematyka społeczna. Słowem i czynem dawał wyraz swemu zatroskaniu o sprawy społeczne Polski, Europy i świata. Jego nauczanie miało powszechny wymiar. Tych zagadnień dotyczą w głównej mierze opracowania zawarte w drugiej części tomu²².

W pierwszym z nich ks. Bernard Kołodziej SChr analizuje nauczanie kard. Augusta Hlonda dotyczące etosu władzy sprawowanej w Polsce, którego źródłem była religia, wartości kulturowe, normatywne, zwyczaje utrwalone przez wieki oraz codzienna praktyka.

²² Por. H. Skorowski, *Myśl społeczna kardynała Augusta Hlonda: wybrane zagadnienia*, „Etyka w Życiu Gospodarczym” 2010, nr 13, s. 21-34.

Na postawę kard. Augusta Hlonda wpływ miało wychowanie w pobożnej, pracowitej, śląskiej rodzinie, a potem oczywiście formacja zakonna i kapłańska w zgromadzeniu salezjanów. Był asystentem, nauczycielem i wychowawcą Zakładu Salezjańskiego w Oświęcimiu, kapelanem w schronisku Lubomirskich w Krakowie, przełożonym nowego Zakładu Salezjańskiego w Przemyślu, dyrektorem Zakładu Salezjańskiego w Wiedniu, gdzie został prowincjałem tamtejszej Inspektorii Salezjańskiej, potem – pierwszym administratorem i biskupem diecezji śląskiej oraz arcybiskupem Gniezna, Poznania, Warszawy, kardynałem i prymasem Polski.

Ta droga, na której zawołanie kard. Hlonda brzmiało: „Daj mi duszę, resztę zabierz”, wyposażyła go w bogate doświadczenie i zbudowała wyobrażenie o sprawowaniu władzy. Na stolicy prymasowskiej Gniezna, Poznania oraz Warszawy przejawiał wrażliwość na emigrantów, dlatego dla opieki duchowej nad emigracją polską założył w 1932 roku Towarzystwo Chrystusowe dla Wychodźców (*Societas Christi pro Emigrantibus*). Doceniał rolę szybkiej informacji, był prekursorem przekazu radiowego oraz transmisji nabożeństw i mszy świętych z katedry poznańskiej. Pisał szereg listów pasterskich do narodu. Dostrzegał rolę siły ducha i prawa moralnego w budowaniu ustroju państwa, czemu dał wyraz między innymi w liście pt. *O chrześcijańskie zasady życia państwowego*.

Kardynał August Hlond wspierał powstanie i działalność Akcji Katolickiej w całym kraju. Był zwolennikiem unikania działalności politycznej i łączenia się z politykami i stronnictwami, aby nie być kojarzonym z partiami politycznymi. Dostrzegał radykalny antyklearykalizm, w związku z czym uznawał za konieczne włączenie laikatu katolickiego do walki dobra ze złem.

W czasie wojny kard. August Hlond wyjechał najpierw do Rzymu, a potem do Francji. Tam wspierał polskich emigrantów. Ich losy – swoiste pielgrzymowanie – wiązał z posłannictwem przeciw krzywdzie i bezprawiu. Losy wojenne Polski zaś, jak przewidywał, będą dla niej nowym chrztem i bierzmowaniem, a przez to początkiem nowego życia. To Polska, dzięki Chrystusowi i Kościołowi, będzie przewodzić w rechrystianizacji Europy – jak sądził.

Jak dalej opisuje Autor, po wojnie kard. Hlond zaangażował się w tworzenie struktur kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Dostrzegając zagrożenie narodu wynikające z nowych warunków politycznych, zachęcał do odnowy i modlitwy oraz powierzenia

się Matce Bożej (poświęcił cały naród Niepokalanemu Sercu Maryi na Jasnej Górze 8 września 1946 r.). Prymas i episkopat reagowali na ograniczenia wolności i praw człowieka, pisząc listy i wydając stosowne komunikaty, odczytywane w kościołach. Prymas nawoływał też do odbudowy budynków sakralnych.

We wszystkich działaniach kard. Hlonda widać było troskę o wskrzeszenie ojczyzny, o budowę ładu państwowego opartego na zasadach moralnych i prawach człowieka.

W kolejnym opracowaniu Jan Pietrzykowski SDB przedstawia drogę życiową i kapłańską kardynała Augusta Hlonda, zwracając szczególną uwagę na jego pracę poza granicami kraju. Autor skupia się na relacjach prymasa z ks. Arturem Słomką SDB. Wyjazdy zagraniczne kard. August Hlond wykorzystywał na spotkania z Polonią i zapoznanie się z problemami duszpasterstwa emigracyjnego. W 1931 roku został mianowany przez papieża Piusa XI protektorem wychodźstwa polskiego, a w 1932 roku założył zgromadzenie zakonne o nazwie Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej. W czasie II wojny światowej przebywał w Rzymie, Francji i Westfalii. Do Polski powrócił w 1945 roku. Ksiądz Artur Słomka urodził się w Tymbarku, uczył się w gimnazjum salezjańskim w Oświęcimiu, a śluby wieczyste złożył w Różnymstoku. Pełnił funkcję wychowawcy w Szkole Organistowskiej w Przemyślu. Studiował tam w wyższym seminarium duchownym. W 1933 roku przyjął święcenia kapłańskie. Potem pracował w Aleksandrowie Kujawskim jako nauczyciel religii. W Warszawie podjął studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Za namową promotora w 1939 roku wyjechał do Rzymu w celu poszukiwania źródeł. Wybuch wojny zatrzymał ks. Słomkę we Włoszech. Kontynuował studia na Uniwersytecie Gregoriańskim i tam uzyskał stopień doktora. Został powołany na kapelana wojskowego 25. Pułku Ułanów Wielkopolskich. Z tą jednostką przebywał we Włoszech i Wielkiej Brytanii. W 1949 roku był duszpasterzem Polonii w USA. Do Polski wrócił w 1987 roku. Zmarł w 1991 roku.

Losy kard. Hlonda i ks. Słomki splotły się w Rzymie, gdzie przez dziesięć miesięcy mieszkali oni w tym samym domu salezjańskim. Ksiądz Artur Słomka bardzo cenił kard. Hlonda, pomagał mu w załatwianiu różnych (dyskretnych) spraw. Angażował się też w działalność charytatywną. Po wyjeździe kardynała do Francji kontakty pomiędzy duchownymi przybrały formę korespondencyjną, nadal

jednak pozostawali w dobrych relacjach. Po wojnie kard. Hlond był zorientowany w dalszych losach ks. Słomki. Ten w USA przygotował do druku wybór pism i przemówień kard. Augusta Hlonda. Podczas odwiedzin Polski zawsze nawiedzał grób prymasa. Wykonał, odsłonił i poświęcił epitafium upamiętniające kard. Augusta Hlonda w bazylice Serca Jezusowego w Warszawie.

Integralna wizja życia małżeńskiego i rodzinnego w myśli kard. Augusta Hlonda jest przedmiotem analizy Marcina M. Stefaniaka SChR. Autor zauważa, że rodzina, w której żył i dorastał kard. Hlond, była źródłem jego pierwszych doświadczeń i przemyśleń na temat rodziny jako takiej. Postawa rodziców, nacechowana pracowitością, odpowiedzialnością i pobożnością, oraz atmosfera środowiska rodzinnego wycisnęły piętno na kard. Hlondzie. Tam zaszczerpiony został mu kult Matki Bożej. Tam zetknął się z wychowaniem do pracy, obowiązku i powinności. Jak sam twierdził – „Rodzina jest taka, jaką ją uczynią rodzice”.

Kolejna rodzina, w której żył i kształtował swoją osobowość kard. Hlond, to rodzina zakonna – salezjańska. W niej doświadczył życia we wspólnocie i pracy dla zbawienia dusz. Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej było wyrazem troski kardynała o życie religijne emigrantów.

Kardynał August Hlond zauważył, że dokonuje się atak na rodzinę poprzez pełną liberalizację życia i odrzucenie zasad. Ośmieszanie sakramentu małżeństwa, propagowanie rozwodów i ślubów cywilnych wpisywało się w ten proces. Tymczasem, jak twierdził, „państwo stoi rodziną”. A rodzina ma wobec państwa różne obowiązki.

Pogoń za pieniądzem, sprowadzanie kobiety i mężczyzny do poziomu rzeczy, pornografia, pijaństwo, rozpusta osłabiająca rodzinę, do tego nazizm i sowietyzacja odcisnęły swoje piętno między innymi poprzez „odarcie” małżeństwa z jego sakramentalnego charakteru.

Mężczyzna, zdaniem kardynała, jest stróżem wiary w rodzinie, kobieta zaś to obrończyni domowego ogniska i przekazicielka wiary. Rodzina stanowi dla kard. Hlonda fundament nie tylko Kościoła, ale i społeczeństwa. To boska instytucja pochodząca od Boga, od Niego ma swoje prawa i nakazy. Ma też pierwiastek nadprzyrodzony. Jest jednocześnie zasadniczą komórką narodu i państwa, w którym powinno obowiązywać prawo moralne. Naród to wspólnota rodzin, także poza granicami ojczyzny. Stąd wynikała troska o rodziny na emigracji, zwłaszcza te rozdzielone. Kardynał był przekonany, że ów

załówek Boży sprawi, iż rodzina się odrodzi. Przykładem i wzorem jest Święta Rodzina. Doceniał szczególną rolę rodziców – pierwszych wychowawców, których ma wspierać Kościół, państwo i szkoła. Podkreślał wspólnotowość i podmiotowość rodziny, która – jak sądził, pełni funkcje: wspólnotową, prokreacyjną i wychowawczą.

Wizja małżeństwa i rodziny, jaką rysuje Autor w świetle poglądów kard. Augusta Hlonda, trzeba przyznać, da się przyłożyć do współczesności, co świadczy o uniwersalizmie Autora w postrzeganiu jej roli w Kościele i społeczeństwie.

Kolejne opracowanie, autorstwa Jarosława Wąsowicza SDB, dotyczy problematyki wychowawczej. Autor przedstawia kard. Augusta Hlonda jako wychowawcę młodego pokolenia Polaków. Jak pisze, we wszystkich okresach życia kardynała, w różnych sytuacjach, w których przyszło mu się znajdować, we wszystkich działaniach, które podejmował, niezmienna była troska o wychowanie młodego pokolenia. Chrześcijańskie wychowanie młodzieży, rozwój katolickich organizacji młodzieżowych, obecność wartości chrześcijańskich w programach szkolnych, w świeckich organizacjach zajmujących się wychowaniem młodzieży – to sprawy, które szczególnie leżały na sercu kard. Hlondowi, które wspierał i o które zabiegał.

Autor charakteryzuje działalność wychowawczą kard. Augusta Hlonda, dzieląc ją na trzy okresy: salezjański, katowicki i prymasowski.

W pierwszym z nich uwagę zwraca organizacja pierwszej placówki salezjańskiej na obszarze niemieckojęzycznym oraz praca redakcyjna w „Wiadomościach Salezjańskich”. Na ich łamach kardynał wypowiadał się w kwestiach wychowania młodzieży. Czynił to też na łamach „Echa Przemyskiego”.

W okresie katowickim kard. Hlond ustanowił święto młodzieży we wspomnienie liturgiczne św. Stanisława Kostki, wprowadził wtedy zbiórkę funduszy na organizację i duszpasterstwo młodzieżowe w parafiach. Propagował salezjańską metodę wychowawczą św. Jana Bosco.

Jako prymas Polski powołał do życia Akcję Katolicką, promował katolicką prasę i wydawnictwa, rozbudzał kult maryjny i eucharystyczny. Wspierał młodzieżowe organizacje katolickie i duszpasterstwo młodzieży akademickiej, jak też ZHP (sprawował honorowy patronat nad złotami). Zareagował, gdy w ZHP do wpływów dochodziły kręgi liberalne, zagrażające chrześcijańskiemu programowi wychowawczemu. Wypowiadał się na temat zagrożeń młodego

pokolenia, włączania go w sprawy polityczne. Krytykował organizacje, które ulegały socjalistycznym i lewicowym wpływom.

Widać więc, że podejmując różnorodne działania, kard. August Hlond był w pełni świadom znaczenia wychowania młodzieży dla losów ojczyzny.

Kontynuacją tematu wychowania młodzieży jest następne opracowanie. *B o g u s ł a w K o z i o ł S C h r* analizuje w nim problemy tego procesu, dostrzeżone przez kard. Augusta Hlonda, zagrożenia moralności oraz środki zaradcze.

Do niebezpieczeństw, które uderzały w chrześcijańskie wychowanie dzieci i młodzieży, kardynał zaliczał takie zjawiska jak: monopól władzy państwowej na wychowanie, szerzona w szkołach obojętność religijna, uprzedzenie do Kościoła, wprowadzanie zasad niezgodnych z wiarą i etyką katolicką, utrudnianie udziału w katechizacji, a w niedzielę – we mszy świętej, na przykład poprzez organizowanie w tym dniu zawodów sportowych i wycieczek. Szerzący się proces ateizacji, w którym udział ma masoneria, a jeszcze bardziej komunizm, powstawanie organizacji antyreligijnych, usuwanie religii ze szkół – to wielkie zagrożenia, które napawały kard. Hlonda niepokojem. Uważał on, że w okresie okupacji walka z językiem polskim też była walką religijną.

Równie niepokojące jak zagrożenia wychowania były zdaniem kardynała zagrożenia moralności. Należały do nich: narzucanie norm moralnych z zewnątrz, sprzecznych z tymi, które są pielęgnowane w rodzinie, laicyzm w szkole i wychowaniu, lekceważenie przykazań chrześcijańskich, swoboda moralna i obyczajowa, rozpijanie młodzieży, komunizm, hitleryzm, demoralizacja.

Wobec tych wszystkich zagrożeń, jak twierdził kardynał, należy podjąć środki zaradcze. Przede wszystkim należy je demaskować, a Kościół powinien przejść do ofensywy i wzmocnić życie religijno-moralne. W tym też duchu kard. August Hlond rozwinął działalność nauczycielską i wychowawczą Kościoła. Powołał Ligę Katolicką i Akcję Katolicką. Podjął akcję antyalkoholową wśród młodzieży. Powołał instytucje, które miały się zajmować katolickim wychowaniem młodzieży. Wreszcie – zwołał I Synod Plenarny na temat rodziny, kultury i wychowania.

Aktywność kard. Hlonda w obszarze wychowania młodzieży w pełni uzasadnia określenie go mianem wychowawcy młodych Polaków.

Mirosław Wójcik z kolei odnosi nauczanie społeczne kard. Augusta Hlonda do kształtowania sylwetek zawodowych współczesnych pedagogów. Autor rozumie wychowanie jako proces prowadzenia ku wartościom. Szkoła zaś ma być miejscem spotkania człowieka z człowiekiem, a nie tylko przekazu informacji. To bardzo ważne, bo absolwenci studiów pedagogicznych są odpowiedzialni za formowanie osobowości młodego pokolenia. Autor przywołuje robotnicze, chrześcijańskie, patriotyczne korzenie kard. Hlonda. Formacja kardynała i jego nauczanie nacechowane były troską o człowieka, odwagą podejmowania spraw trudnych, umiłowaniem ojczyzny oraz świadectwem opartym na trójmianie wartości salezjańskich: rozum, religia, miłość.

Można rzec, że to są właśnie wartości istotne dla kształtowania sylwetek współczesnych pedagogów w szkole wyższej. Jej program należy zbudować na prawdzie i sprzeciwiać się manipulacjom, a edukacja wyższa nie powinna służyć interesom politycznym i partyjnym. Musi być oparta na dyscyplinie rozumu mającego swe korzenie w powołującym go do życia Źródle. Misją szkoły (i edukacji) wyższej jest służba ludziom i dobru wspólnemu – rodzinie i ojczyźnie. Pedagog zaś powinien być nastawiony na człowieka, w czym nieodzowny jest dialog. W edukacji dokonuje się spotkanie osób – i stąd wynika podmiotowość tego procesu. Jak konkluduje Autor – w edukacji wyższej wypełnia się swoista misja szkoły jako „kuźni charakterów”.

Relacje między polityką i moralnością w kontekście idei społeczeństwa obywatelskiego to przedmiot rozważań Aleksandra Lipskiego. Autor przytacza słowa kard. Augusta Hlonda, w których piętnował brak zasad moralnych w życiu państwowym. Aksjologiczna degeneracja polityki sprawia, że ta – zamiast starań o dobro wspólne – staje się areną walki wrogich obozów, rozgrywania partykularnych interesów, nienawiści, kłamstwa, demagogii i niskiego poziomu prowadzenia debat. Kardynał był przekonany, że „państwo nie stoi poza etyką, ani ponad nią, albo jest etyczne, jeśli szanuje i popiera prawo Boże, albo jest nieetyczne”. Polityka, w ocenie prymasa, ma podtrzymywać zasady moralne w państwie, bo one są podstawą porządku, spokoju oraz rozwoju materialnego i duchowego. Władza zaś powinna być sprawowana dla pożytku obywateli.

Interesujący, jakże aktualny, jest też postulat tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, angażującego swoich obywateli. Władza powinna pomagać w osiągnięciu sprawiedliwości społecznej i dobra

ogółu. Tworzący się w 1946 roku nowy ustrój państwa (reżim) nie ułatwiał realizacji takiej wizji polityki i władzy, kard. Hlond próbował więc przeciwstawić się destrukcyjnym konsekwencjom nowej utopii. Mimo trudności wierzył w dojrzałe społeczeństwo świątłych obywateli.

Polityka powinna być troską o dobro wspólne i sprawiedliwość społeczną. I w tym kontekście Kościół jest upoważniony do zabierania głosu na tzw. tematy polityczne (choć, oczywiście, nie powinien być wciągany do walk politycznych). Sprawiedliwe państwo, jak twierdził kard. Hlond, dopuszcza do swoich dóbr wszystkich obywateli, bez tworzenia grup uprzywilejowanych czy wykluczania innych.

Polityka rozumiana więc była przez kardynała jako etyka społeczna. Takie podejście można odnaleźć też w poglądach papieży – Leona XIII, Piusa XI, a później Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka.

Warto nadmienić, że kard. August Hlond powołał 15 maja 1934 roku Radę Społeczną przy Prymasie Polski, która zajmowała się aktualnymi, społecznymi problemami²³.

* * *

Bardzo dziękujemy Jego Ekscelencji ks. Arcybiskupowi Wiktorowi Skworcowi, Metropolicie Katowickiemu, za słowa przedmowy oraz za błogosławieństwo dla tego dzieła. Serdecznie dziękujemy także Autorom wszystkich opracowań. Mamy nadzieję, że lektura tego tomu zainspiruje Czytelników do refleksji nad życiem i dziełem kardynała Augusta Hlonda – prymasa Polski oraz do własnych poszukiwań czytelniczych i badawczych.

²³ „Rada Społeczna przy Prymasie Polski wydawała dokumenty odnoszące się do realnych problemów Polski m.in.: *Wytyczne w sprawie organizacji zawodowej społeczeństwa* (1935), *Deklaracja w sprawie stanu gospodarczo-społecznego wsi polskiej* (1937), *Deklaracja o uwłaszczeniu pracy* (1939). W skład Rady Społecznej wchodził m.in. ks. Antoni Szymański, Leopold Caro, Ludwik Górski, Czesław Strzeszewski, ks. Stefan Wyszyński i ks. Jan Piwowarczyk – tłumacz encykliki, która z jego komentarzem ukazała się w roku 1935”. Cyt. za: http://nowahistoria.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-15-maja-1934-r-kardynal-august-hlond-powoluje-rade-spoleczna,nId,1425742#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox.

Bibliografia

- 75 lat „Gościa Niedzielnego”: 1923–1998, red. J.W. Brzoza, Kuria Metropolitalna, Katowice 1998.
- Bakalarz J., *Kardynał August Hlond jako duchowy opiekun polskiej emigracji*, „Studia Gnesnensia” 7/1982, s. 37–68.
- Bieniek J., *Administrator polskiego Śląska*, w: *Kardynał August Hlond Prymas Polski*, red. W. Necel, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego Hlondianum, Poznań 1993, s. 56–62.
- Grygiel M., *Kardynał August Hlond 1881–1948. Pasterz – Nauczyciel – Świadek*, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego Hlondianum, Poznań 2010.
- Hlond A., *Daj mi dusze. Wybór pism i przemówień 1897–1948*, oprac. S. Kosiński, Wydawnictwo Salezjańskie, Łódź 1979.
- Hlond A., *Listy pasterskie*, Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, Poznań 1936.
- Hlond A., *Na straży sumienia Narodu. Wybór pism i przemówień z przedmową prof. dr. Oskara Haleckiego*, „Ad Astra”, Warszawa 1999.
- Hlond A., *Polska w wizji wigilijnej. Myśli bożonarodzeniowe*, oprac. J. Krzystek, „Ad Astra”, Warszawa 1990.
- Hlond A., *W służbie Boga i Ojczyzny. Wybór pism i przemówień 1922–1948*, oprac. S. Kosiński, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1988.
- Hlond A., *Z Chrystusem w życie. Okruchy myślowe 1922–1948*, oprac. S. Kosiński, Wydawnictwo Salezjańskie, Łódź 1981.
- Jarra E., *Nauka społeczna kardynała Augusta Hlonda – prymasa Polski*, Veritas, Londyn 1958.
- Kant B., *Sztygar Bożej kopalni. Obrazki z życia Sługi Bożego ks. kardynała prymasa Augusta Hlonda salezjanina. W 120 rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.
- Kapłaństwo w postudze i nauczaniu kard. Augusta Hlonda 1881–1948*, red. J. Kubicki, Wydawnictwo Agape, Poznań 2011.
- Kołodziej B., *Kardynał August Hlond – twórca centrum opieki nad emigrantami*, w: *Kardynał August Hlond 1881–1948. Pasterz – Nauczyciel – Świadek*, red. M. Grygiel, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego Hlondianum, Poznań 2010, s. 173–188.
- Kołodziej B., *Kardynał August Hlond – wychowawcą Narodu*, w: *Dzieło Prymasa ze Śląska. Troska i nauczanie*, red. B. Kołodziej, M. Wójcik, B. Kołodziej, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Akademia Ignatianum w Krakowie, Mysłowice–Kraków 2016, s. 197–205.
- Kołodziej B., *Postawa ks. kardynała Augusta Hlonda wobec rodaków żyjących poza granicami Polski*, w: *Ks. kardynał August Hlond – społeczny wymiar*

- nauczania*, red. G. Polok, Księgarnia św. Jacka, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, Katowice 2006, s. 37-48.
- Kołodziej B., *Przyczyny założenia przez kard. Augusta Hlonda, Prymasa Polski specjalnego zgromadzenia zakonnego dla emigracji – Towarzystwa Chrystusowego*, „Studia Gnesnensia” 2004, nr 18, s. 49-62.
- Konferencja Episkopatu Polski, List pasterski: *O osobistym poświęceniu się Najświętszemu Sercu Pana Jezusa*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1947, nr 12, s. 225-230.
- Konieczny J., *Pochodzenie oraz dzieciństwo Sługi Bożego kard. Augusta Hlonda*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2000, nr 33, s. 356-365.
- Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924-1948*, red. J. Myszor, J. Konieczny, Księgarnia św. Jacka, Wydział Teologiczny UŚ, Katowice 2003.
- Kosiński S., *Kult Eucharystii i Serca Jezusowego w życiu kardynała Augusta Hlonda*, „Głos Seminarium Zagranicznego” 1989, nr 2, s. 3-6.
- Kosiński S., *Maryjno-społeczna myśl kardynała Augusta Hlonda*, „Studia Claromontana” 1989, nr 10, s. 76-183.
- Królikowski W., *Chrystocentryzm św. Ignacego Loyoli, na tle chrystocentryzmu Sługi Bożego kardynała Augusta Hlonda*, w: *Dzieło Prymasa ze Śląska. Troska i nauczanie*, red. B. Kołodziej, M. Wójcik, B. Kołodziej, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Mysłowice-Akademia Ignatianum w Krakowie, Kraków 2016, s. 279-311.
- Ks. kardynał August Hlond – społeczny wymiar nauczania*, red. G. Polok, Księgarnia św. Jacka, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, Katowice 2006.
- Książd kardynał August Hlond. Działalność duszpasterska i społeczna. W 75-lecie powstania diecezji katowickiej. Materiały posesyjne*, red. J. Śliwiok, Wszechnica Górnośląskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk im. W. Roździeńskiego w Katowicach, Katowice 2000.
- Kult Najświętszego Serca Pana Jezusa w życiu i nauczaniu kard. Augusta Hlonda, Prymasa Polski*, http://www.patrimonium.chrystusowcy.pl/varia/Kult_NSPJ_w_%C5%BCyciu_i_nauczaniu_kard_A_Hlonda.pdf.
- Lis J., *August Hlond 1881-1948. Prymas Polski – kardynał – działacz społeczny – pisarz*, Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Katowice 1987.
- Majka J., *Nauczanie społeczne kardynała Augusta Hlonda*, „Chrześcijanin w Świecie” 1979, nr 11, s. 8-18.
- Mandziuk J., *Hlond August Józef (1881-1948), salezjanin, biskup katowicki, arcybiskup gnieźnieńsko-poznański, arcybiskup gnieźnieńsko-warszawski, prymas Polski*, w: *Śląski słownik biograficzny. Seria nowa*, red. M. Fazan, F. Serafin, Wydawnictwo UŚ, Katowice 1999, t. 1, s. 128-131.
- Michalski J., *Na drogach Kościoła z Maryją. Inspiracje maryjne kardynała Augusta Hlonda*, w: *W 140 rocznicę utworzenia Dekanatu Mysłowickiego*

- (1868–2008). *Problematyka społeczno-oświatowa – przeszłość i przyszłość*, red. A. Lipski, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Mysłowice 2008, s. 166-173.
- Necel W., *Kalendarium życia Sługi Bożego Kardynała Augusta Hlonda, Prymasa Polski*, w: *Kardynał August Hlond Prymas Polski. Współcześni wspominają Sługę Bożego kard. Augusta Hlonda*, red. W. Necel, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego Hlondianum, Poznań 1993, s. 9-15.
- Niewęglowski J., *Służcie Bogu i Ojczyźnie: kardynał August Hlond do młodzieży*, „Seminare” 2010, nr 27, s. 137-149.
- Orzechowski K., *Naród, Polska i Kościół w nauczaniu Augusta Hlonda w latach II wojny światowej*, „Chrześcijanin a Współczesność” 1988, nr 3, s. 23-30.
- Ozdowski J., *Rodzina w pismach kardynała Augusta Hlonda*, „Chrześcijanin w Świecie” 1979, nr 11, s. 42-50.
- Pek K., *Problem zależności obrazu Maryi od obrazu Boga: wprowadzenie do studium nad nauczaniem Prymasa Augusta Hlonda*, „Teologia w Polsce” 2010, nr 2, s. 317-334.
- Rada Społeczna przy Prymasie Polski, *Deklaracja o włączeniu pracy* (1939).
- Rada Społeczna przy Prymasie Polski, *Deklaracja w sprawie stanu gospodarczo-społecznego wsi polskiej* (1937).
- Rada Społeczna przy Prymasie Polski, *Wytyczne w sprawie organizacji zawodowej społeczeństwa* (1935).
- Roth J.M., *Społeczno-polityczna działalność prymasa Polski Augusta Hlonda w latach 1939–1945*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2009.
- Ryszka Cz., *Odnowić dziedzictwo Prymasa Augusta Hlonda*, Wydawnictwo Ikona, Szydłówek 2015.
- Ryszka Cz., *Prymas ze Śląska: Sługa Boży Kardynał August Hlond (1881–1948)*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2013.
- Sakowicz E., *Kardynał August Hlond jako promotor laikatu*, „Seminare” 2002, nr 18, s. 593-602.
- Serwatka T., *Koncepcje społeczno-polityczne Prymasa Polski Augusta Hlonda (1926–1948)*, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego Hlondianum, Poznań 2006.
- Skorowski H., *Mysł społeczna kardynała Augusta Hlonda. Wybrane zagadnienia*, „Seminare” 2000, nr 16, s. 501-518.
- Skorowski H., *Mysł społeczna kardynała Augusta Hlonda: wybrane zagadnienia*, „Etyka w Życiu Gospodarczym” 2010, nr 13, s. 21-34.
- Sługa Boży Prymas Polski ks. Kardynał August Hlond*, red. T.J. Regiewicz, Bielsko-Biała 2001 [b.w.]
- Strzeszewski Cz., *Kardynał Hlond jako twórca odnowy katolicko-społecznej w Polsce dwudziestolecia międzywojennego*, „Chrześcijanin w Świecie” 1980, nr 12, s. 180-188.

- Włosek M., *Maryjny wymiar duszpasterskiej posługi kardynała Augusta Hlonda*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2004.
- Wyszyński S., „Zwycięstwo, gdy przyjdzie, będzie to zwycięstwo Matki Najświętszej”: ks. kard. Stefan Wyszyński o Prymasie Hlondzie, „Źródło” 2010, nr 33, s. 30-31.
- Wyszyński S., Żywa wiara w potęgę Maryi była dla niego zobowiązaniem (fragmenty wypowiedzi), w: *Współcześni wspominają Sługę Bożego kard. Augusta Hlonda*, oprac. W. Necel, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego Hlondianum, Poznań 1993, s. 16-31.
- Z notatnika Kardynała Augusta Hlonda, red. W. Necel, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego Hlondianum, Poznań 1995.
- Zieliński Z., *Rola Kardynała Hlonda w organizowaniu duszpasterstwa emigracyjnego*, w: *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1981, s. 99-103.
- Zimniak S., *Dusza wybrana. Salezjański rodowód Kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa–Rzym 2003.
- Zimniak S., *Prymas Polski Kardynał August Hlond na forum międzynarodowym*, Wydawnictwo Salezjańskie, Roma–Warszawa 2014.
- Zimniak S., *Zwycięstwo Maryi: prorocтво kardynała Augusta Hlonda w posłudze apostołskiej Prymasa Tysiąclecia Stefana kardynała Wyszyńskiego i papieża Jana Pawła II Wielkiego*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2007.
- Życiński W., *Maryjny wymiar duszpasterskiej posługi sługi Bożego kardynała Augusta Hlonda*, „Seminare” 2006, nr 23, s. 97-107.